

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРАХУВАННЯ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ У ЛІКВІДАЦІЙНІЙ ПРОЦЕДУРІ

Чубар Тетяна Миколаївна,

здобувач Київського університету права НАН України,
суддя Черкаського окружного адміністративного суду,

Україна, м. Черкаси

e-mail: tn_chubar@ukr.net

ORCID 0000-0002-3793-8559

Розкрито зміст ліквідаційної процедури банкрутства. Проаналізовано особливості практичного застосування зарахування зустрічних однорідних вимог у ліквідаційній процедурі.

Ключові слова: зарахування зустрічних однорідних вимог; банкрутство; банкрут; кредитор; черговість задоволення вимог кредиторів; ліквідаційна процедура.

Постановка проблеми. Зарахування зустрічних однорідних вимог все частіше застосовується в умовах фінансової кризи. Більшість розрахунків за придбані товари (послуги) можуть бути «проведені» саме завдяки погашенню взаємної заборгованості, що становить предмет взаємних зобов'язань. При цьому даний вид припинення зобов'язань дозволяє також зменшити фінансове навантаження взаємно зобов'язаних сторін за рахунок економії як витрат на здійснення розрахунків, так і витрат, пов'язаних з виконанням зобов'язань.

На жаль, незмінним супутником фінансових труднощів господарюючих суб'єктів є й відносини неспроможності (банкрутства), в яких одна із сторін угоди неспроможна виконати свої фінансові зобов'язання не інакше, як через застосування процедури банкрутства.

Водночас особливості відновлення платоспроможності боржника через застосування процедури банкрутства накладають свій відбиток як на можливості проведення зарахування зустрічних однорідних вимог взагалі, так і на умовах його застосування.

Актуальність теми дослідження. Положення Закону України «Про

відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1] (далі – Закон про банкрутство) на предмет можливості проведення зарахування зустрічних однорідних вимог (далі – Залік) у процедурі банкрутства виписані без достатньої деталізації елементів його правозастосування, що зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження питання застосування зарахування зустрічних однорідних вимог у відносинах неспроможності (банкрутства) та в ліквідаційній процедурі зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог у відносинах неспроможності (банкрутства) висвітлено у роботах таких українських науковців, як А. А. Бутирський, В. В. Джунь, Б. М. Поляков, М. Г. Тимченко. Серед іноземних дослідників даної проблематики слід відзначити Н. Ларіну, В. В. Радзивілюк, Є. Ращевського, С. Сарбаш і М. В. Телюкіну. Проте спеціальних праць, безпосередньо присвячених правовому регулюванню й практичному застосуванню зарахування зустрічних однорідних вимог в окремих процедурах банкрутства та в ліквідаційній процедурі зокрема, не здійснювалося.

Метою статті є дослідження особливостей практичного застосування зарахування зустрічних однорідних вимог у ліквідаційній процедурі банкрутства з урахуванням її специфіки та мети.

Виклад основного матеріалу. Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди й погасити встановлені в порядку, визначеному Законом про банкрутство [1], грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Боржник визнається банкрутом та вводиться ліквідаційна процедура господарським судом за наявності визначених Законом про банкрутство підстав [1], зокрема:

– у підсумковому засіданні суду в процедурі розпорядження майном боржника – за відповідним клопотанням зборів кредиторів, а також у разі

закінчення процедури розпорядження майном боржника та водночас відсутності волевиявлення комітету кредиторів щодо введення процедури санації й затвердження плану санації чи укладення мирової угоди;

– у процедурі санації – у разі невиконання умов плану санації та/або у разі невиконання поточних зобов'язань боржника; за відповідним клопотанням комітету кредиторів на стадії схвалення плану санації або на стадії затвердження звіту керуючого санацією; у разі відсутності плану санації протягом шести місяців з дня винесення ухвали про санацію; якщо комітетом кредиторів не прийнято жодного з рішень: припинення процедури санації у зв'язку з виконанням плану санації і відновленням платоспроможності боржника, припинення процедури санації та визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, припинення або продовження процедури санації та укладення мирової угоди тощо.

Як зазначає В. В. Радзивілюк, змістом процедури ліквідації є сукупність дій (заходів), спрямованих на виявлення та повернення майна банкрута, наприклад, здійснення заходів щодо повернення дебіторської заборгованості, управління та збереження цього майна, його інвентаризацію та оцінку, виявлення вимог кредиторів, що належать задоволенню із коштів, отриманих від продажу майна банкрута тощо. Ключовими є дії, спрямовані на формування ліквідаційної маси та розпорядження майном банкрута з метою перетворення майна банкрута у кошти, а також пропорційний та розмірний розподіл коштів, отриманих від продажу цього майна між кредиторами [2, с. 89].

Так, з дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

– господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) в належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;

- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;
- у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;
- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;
- продаж майна банкрута допускається в порядку, передбаченому Законом про банкрутство;
- вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає. Кредитори, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними, а їх вимоги погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі;
- виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених Розділом III «Ліквідаційна процедура» Закону про банкрутство.

З метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, здійснюється офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет.

Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси.

Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на

задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 45 Закону про банкрутство. При цьому:

1) в першу чергу задовольняються: вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати та вихідної допомоги, вимоги кредиторів за договорами страхування; витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії;

2) у другу чергу задовольняються: вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації у ліквідаційній процедурі відповідних платежів;

3) у третю чергу задовольняються: вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів); вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом;

4) в четверту чергу задовольняються: вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, у тому числі і вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

5) у п'яту чергу задовольняються: вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства;

вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди керуючому санацією або ліквідатору;

б) у шосту чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються в міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, установлених цим Законом.

У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторів однієї черги.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Черговість задоволення вимог кредиторів, на думку В. В. Джуни, втілює принцип справедливості в конкурсному процесі, адже соціальна значимість або інакше цінність вимоги для суспільства зумовлює встановлення відповідних

юридичних преференцій у порядку її задоволення [3, с. 169].

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду схвалений комітетом кредиторів звіт та ліквідаційний баланс, за результатами розгляду яких господарський суд постановляє ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута.

Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність.

Отже, ліквідація є заключною процедурою у справі про банкрутство та вийти з неї можна тільки одним шляхом – укладення мирової угоди [4, с. 131].

Погашення вимог кредиторів в ліквідаційній процедурі відбувається, як правило, шляхом задоволення, тобто виконання, вимог кредиторів за рахунок реалізації ліквідаційної маси банкрута.

У той же час під погашеними вимогами кредиторів у процедурі банкрутства згідно зі ст. 1 Закону про банкрутство [1] розуміються як задоволені вимоги кредиторів, так і вимоги, щодо яких досягнуто згоди про припинення, в тому числі заміну зобов'язання або *припинення зобов'язання в інший спосіб*, а також інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними. Наприклад, вимоги, не задоволені за недостатністю майна.

Одним із таких способів припинення зобов'язання, в інший ніж виконання спосіб, і є Залік зустрічних однорідних вимог, що, як наслідок, тягне погашення зустрічних вимог.

Загалом, *в ліквідаційній процедурі питання щодо погашення вимог Заліком може стосуватися лише тих зобов'язань конкурсного кредитора перед боржником, строк виконання яких настав після порушення провадження у справі про банкрутство*, адже вимоги конкурсного кредитора та боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство, підлягали

Заліку в процедурі розпорядження майном на стадії формування реєстру вимог кредиторів з огляду на ретроактивність Заліку, а всі інші зобов'язання погашалися в загальному порядку, в тому числі шляхом Заліку, протягом всієї процедури банкрутства аж до визнання боржника банкрутом, оскільки виникли під час процедури банкрутства (поточна заборгованість).

Погашення вимог кредиторів в ліквідаційній процедурі шляхом Заліку згідно з ч. 8 ст. 45 Закону про банкрутство проводиться лише за згодою кредитора (кредиторів) у випадках, якщо це не порушує майнові права інших кредиторів.

Спеціальна регламентація Заліку в ліквідаційній процедурі обумовлена загрозою завдання збитків іншим кредиторам.

Обмеження щодо застосування Заліку в ліквідаційній процедурі В. А. Белов пояснює тим, що після визнання боржника банкрутом загальні правила Цивільного кодексу про способи припинення зобов'язань не застосовуються, адже в силу спеціальних норм Закону про банкрутство всі зобов'язання банкрута можуть бути припинені лише одним способом – виконанням, причому лише з коштів, отриманих під час конкурсного провадження [5, с. 236].

М. В. Телюкіна, у свою чергу, також зазначає, що «на етапі конкурсного провадження не допускаються інші, ніж виконання, способи припинення зобов'язань боржника. Таким чином, застосування заліку після відкриття конкурсного провадження можна розглядати як розподіл конкурсної маси з порушенням порядку, передбаченого Законом про неспроможність» [6, с. 38].

Дійсно, ліквідаційна процедура це підсумок не лише процедури банкрутства, а всієї господарської діяльності банкрута. З уведенням ліквідаційної процедури «вступає у гру» класична модель відносин неспроможності (банкрутства), суть якої полягає в тому, щоб за рахунок коштів, отриманих від реалізації ліквідаційної маси банкрута, в тому числі коштів «залікових» кредиторів, погасити всі його зобов'язання. Недостатність ліквідаційної маси для задоволення вимог кредиторів тягне ліквідацію

юридичної особи – банкрута. Наявний конкурс кредиторів вимагає справедливого повного задоволення вимог кредиторів на підставі їх процесуальної рівності та виключення пільг для окремих кредиторів. У зв'язку з чим питання співмірного задоволення вимог кредиторів з огляду на ймовірну недостатність ліквідаційної маси для повного задоволення всіх наявних у банкрута кредиторів «диктує» свої правила.

Всі вимоги кредиторів концентруються в межах ліквідаційної процедури та підлягають виконанню виключно шляхом задоволення за рахунок ліквідаційної маси банкрута з дотриманням черговості, встановленої статтею 45 Закону про банкрутство. Жоден із кредиторів не може отримати задоволення своїх вимог поза межами ліквідаційної процедури або з порушенням вищезазначеної черговості. При цьому вимоги кожної наступної черги задовольняються після повного задоволення вимог попередньої черги. Недостатність коштів для повного задоволення всіх вимог однієї черги тягне пропорційне задоволення вимог в межах однієї черги. Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Таким чином, *погашення вимог кредиторів шляхом Заліку в ліквідаційній процедурі можливе лише за умови:*

- надання відповідної згоди кредитора (кредиторів);*
- якщо це не порушує майнові права інших кредиторів.*

На жаль, Закон про банкрутство [1] не визначає, що саме розуміється під наданням згоди кредитором (кредиторами).

Судді-практики під наданням згоди кредитором (кредиторами) розуміють конструкцію, за якої у разі, коли в ліквідаційній процедурі включені до реєстру вимог кредитори однієї черги не заперечують проти проведення розрахунків з одним або декількома кредиторами шляхом Заліку [7, с. 374].

Тобто Залік можливий лише у разі, якщо «настала черга» зустрічної вимоги й інші кредитори, включені до цієї ж черги, не заперечують проти її погашення шляхом Заліку.

Визначення майнових прав, у свою чергу, знаходимо в ст. 3 Закону

України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [8], відповідно до якої майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, в тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

У процедурі банкрутства об'єктом правового регулювання виступають грошові вимоги кредиторів до боржника.

Отже, порушенням майнових прав кредиторів буде вчинення боржником дій, спрямованих на зменшення ліквідаційної маси банкрута та, як наслідок, не повне задоволення грошових вимог окремого кредитора.

М. В. Телюкіна пішла далі, зазначивши, що Закон про банкрутство не вказує, що саме слід розуміти під порушенням черговості. Варіантів два: по-перше, якщо залікоспроможним виявляється вимога нижчої черги за наявності вимог вищої черги; по-друге, черговість порушується також якщо залікоспроможним виявляється вимога будь-якої черги за наявності інших вимог цієї ж черги. На жаль, Закон про банкрутство містить конструкцію, яка дозволяє шляхом тлумачення дати прямо протилежні відповіді на поставлені питання. Вочевидь, тлумачення буде залежати від спрямованості конкурсного законодавства [9]. При цьому підтримала науковець прокредиторську спрямованість законодавства, за якої Залік можливий за відсутності вимог вищої черги, незалежно від того, що інтереси кредиторів тієї ж черги будуть дещо обмежені.

Фактично Залік у ліквідаційній процедурі – явище чи не найсумнівніше. Адже такий варіант, щоб кредитори однієї черги дали згоду на погашення вимог одного з них шляхом Заліку, розуміючи ймовірність погашення власних вимог лише частково, навряд чи можливий. Більше того, навіть за наявності згоди інших кредиторів погашення вимог шляхом Заліку у будь-якому разі призведе до неповного погашення вимог інших кредиторів.

Більше того, Залік також не може бути формою розрахунків при продажу майна боржника (банкрута), адже погашення вимог, включених до реєстру вимог кредиторів, відбувається за рахунок коштів, одержаних від продажу майна банкрута, тому використання такої форми проведення розрахунків за придбане майно боржника як Залік є таким, що не відповідає букві Закону про банкрутство.

У той же час ст. 44 Закону про банкрутство передбачає однією з форм реалізації активів банкрута – безпосередній продаж майна банкрута юридичній або фізичній особі у разі, якщо конкретне майно не було реалізоване на аукціоні.

Так, у силу статей 65 і 66 Закону про банкрутство, якщо майно банкрута не було продано на аукціоні три рази (після першого та двох повторних), то таке майно може бути реалізоване конкретному покупцю. При цьому ціна майна, виставленого на продаж, не може бути нижче другого повторного аукціону. На жаль, Закон про банкрутство не визначає, як бути якщо відсутній покупець на нереалізоване майно банкрута. На нашу думку, це як раз той випадок, коли конкурсний кредитор може отримати нереалізовану вищезазначеним способом частину майна банкрута в рахунок погашення своїх грошових вимог. Фактично буде мати місце проведення Заліку зустрічних однорідних вимог, що сприятиме зменшенню кредиторської заборгованості за рахунок неліквідної «ліквідаційної маси».

Висновки. Таким чином, хоча законодавчо і закріплено можливість погашення вимог кредиторів шляхом Заліку в ліквідаційній процедурі за умови надання відповідної згоди кредитора (кредиторів) та якщо це не порушує майнові права інших кредиторів, на практиці даний інститут беззаперечно може бути застосовано в ліквідаційній процедурі лише у разі повного задоволення всіх вимог конкурсних кредиторів згідно з черговістю задоволення вимог кредиторів, а також у разі «реалізації» неліквідної ліквідаційної маси «зустрічному» кредитору.

Список літератури:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.
2. Радзивілюк В. В. Поняття та характерні ознаки ліквідації як судової процедури банкрутства. *Санация та банкрутство*. 2005. № 2. С. 89.
3. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія. Вид. 2-е, випр. і допов. Київ: Юрид. практика, 2006. С. 169.
4. Поляков Б. М. Законодавство України про банкрутство: теорія та практика його застосування. Київ: ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2004. С. 131.
5. Белов В. А. Денежные обязательства. Москва: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. С. 236.
6. Телюкина М. В. Применение зачета встречных однородных требований в отдельных видах обязательств. *Право и экономика*. 2001. № 6. С. 38.
7. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкрутом»: научно-практический комментарий: в 2 т. Київ: Логос, 2014. С. 374.
8. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251.
9. Телюкина М. В. Основы конкурсного права. Москва: Волтерс Клувер, 2004. С. 317–318.

References:

1. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrutom: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 r. № 2343-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, art. 440.
2. Radziviluk V.V. (2005). Ponyatta ta harakterni oznaky likvidasii yak sudovoi prosedury bankrutstva. *Sanasia ta bankrutstvo*, 2, 89 [in Ukrainian].
3. Dzhun V.V. (2006). Institut nespromozhnosti: svitovuy dosvid rozvytku i osoblivity stanovlennya v Ukraini. Kyiv: Yuridicheskaya praktika [in Ukrainian].
4. Polakov B.M. (2004). Zakonodavstvo Ukrainu pro bankrutstvo: teoria ta praktuka yogo zastosvannya. Kyiv: TOV «Vudavnutstvo «Yuruduchna dumka» [in Ukrainian].
5. Belov V.A. (2001). Denezhnye obazatelstva. Moscow: AO «Sentr UrInfoR» [in Russian].
6. Telukina M.V. (2001). Priminenie zacheta vstrechnuh odnorodnyh trebovaniy v otdelnyh vidah obasatelstv. *Pravo i ekonomika*, 6, 38 [in Russian].
7. Polakov B.M. (2014). Zakon Ukrainu «O vosstanovlenii platezhesposobnosti dolzhnika ili priznanii ego bankrotom»: Nauchno-prakticheskiiy kommentariy. (Vols. 1–2). Kiev: Logos [in Russian].
8. Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 12.07.2001 r. № 2658-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47, art. 251.
9. Telukina M.V. (2004). Osnovu konkursnogo prava. Moscow: Volters Kluver [in Russian].

Чубарь Т. Н. Особенности практического применения зачета встречных однородных требований в ликвидационной процедуре.

Раскрыто содержание ликвидационной процедуры банкротства. Проанализированы особенности практического применения зачета встречных однородных требований в ликвидационной процедуре.

Ключевые слова: зачет встречных однородных требований; банкротство; банкрот; кредитор; очередность удовлетворения требований кредиторов; ликвидационная процедура.

Chubar T. N. Peculiarities of practical application of offset of counter homogeneous requirements in the liquidation procedure.

The content of the bankruptcy liquidation procedure is disclosed. The peculiarities of practical application of offset of counter homogeneous requirements in the liquidation procedure are analyzed.

Keywords: counterclaims of homogeneous claims; bankruptcy; bankrupt; creditor; priority of satisfaction of creditors' claims; liquidation procedure.

Надійшла до редколегії 04.04.2017 р.

